

Az Országos Széchényi Könyvtár reformtörekvései a húszas években

WITTEK LÁSZLÓNÉ

1922 XIX. tc. rendelkezett az *Országos Magyar Gyűjteményegyetem* létesítéséről, illetve nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról. Az első világháború után ennek a szervezeti egységnek a megteremtésével igyekezett *Klebelsberg* Kunó a közgyűjteményekre, s azok közül is talán leginkább a könyvtárakra nehezedő súlyos problémák megoldására sietni. Az állami támogatás hirtelen csökkenése, a fokozódó valutáris problémák, az állástalanság létbizonytalansága nehezítette a könyvtár életét. A megfelelő anyagi juttatás hiánya pedig a könyvtárak számára még nagyobb jelentőségű volt mint a múzeumoknál, mert az állománygyarapítás csökkenésével feladatukat is ennek arányában tudták — részben vagy sehogy sem — betölteni.

A közművelődési válságnak e nehéz időszakában kapott megbízást *Hóman* Bálint az Országos Széchényi Könyvtár igazgatói teendőinek ellátására. (*Melich* János ugyanis megkapván a szláv tanszéket, lemondott a könyvtár vezetéséről.) 1922 decemberében *Hóman* elfoglalta állását. Alig telt el azonban egy esztendő, mikor *Fejérpataky* távoztával a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói széke is megürült. A főigazgatói állás betöltésével kapcsolatban azonban már nem csak személyi és státus problémák merültek fel. (*Fejérpataky*, mint egyetemi tanár tiszteletdíjjal honorálva főigazgatói címmel és jelleggel vezette a Magyar Nemzeti Múzeumot. Az 1920/21.-i állami költségvetésben még meglevő IV. fiz. osztályú állást a Gyűjteményegyetem státusszervezésekor azonban elvesztette a Magyar Nemzeti Múzeum. *Czakó* Elemér kiválása alkalmával pedig egy V. fiz. osztályú rendszeresített állás is elveszett.) A minisztérium, 2701. eln. szám alatti leiratában indokolt javaslatot kért a Magyar Nemzeti Múzeum, mint adminisztratív egység további fenntartására, vagy tudományszakok szerinti decentralizációjára. A kérdéssel *Horváth* Géza főigazgató helyettes elnöklete alatt 1923. május 28-án és 30-án megtartott értekezleten foglalkoztak. Jelen voltak a Magyar Nemzeti Múzeum osztályvezetői, a főtitkár és a gazdasági hivatal főnöke. (*Horváth* Géza, *Filarszky* Nándor, *Hóman* Bálint, *Varju* Elemér, *Bátky* Zsigmond, *Csiki* Ernő, *Zimányi* Károly, *Schiller* Rezső, *Isoz* Kálmán.) Az értekezlet során mindnyájan egyetértettek abban, hogy 1. a Nemzeti Múzeum fogalmának, mint névnek valamely formában a jövőben is fenn kell maradnia, 2. a decentralizációra, s ezzel kapcsolatosan az egyes osztályok nagyobb önállóságára föltétlen szükség van. A kérdés megoldására két javaslatot terjesztettek elő; az egyik *Varju* Eleméré, a másik

Hóman Bálinté volt. Mindkettő a decentralizáció mellett foglalt állást, de Varju ezt csupán adminisztratív intézkedésekkel megoldhatónak tartotta, Hóman szervezeti kérdést látott benne, sőt bizonyos törvénykiegészítés szükségességét vallotta:

„...A Magyar Nemzeti Múzeum decentralizációja, illetőleg a keretébe tartozó, s az alapítás óta eltelt 120 esztendő alatt önálló intézetekké fejlődött öt respektíve három (természettudományi, néprajzi, régészeti) — múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár autonómiájának, önálló szervezetének és adminisztrációjának teljes kiépítése a tudományok és az intézetek fejlődéséből önként következő természetes folyamat. A Magyar Nemzeti Múzeum hat intézetének igazgatói a múltban több ízben kifejtett álláspontjukhoz híven ma is szükségesnek tartják a decentralizációt. Állást foglalnak azonban az ellen, hogy ez a decentralizáció a történetileg kialakult Magyar Nemzeti Múzeum eszmei egységének megszüntetésével, és a belé tartozó történetileg szervesen egybetartozó intézetek közt fennálló adminisztratív és szervezeti kapcsolatnak teljes szétbomlásával hajtassék végre.

A Magyar Nemzeti Múzeum történeti egységének fenntartását nem csak kegyeleti szempontok teszik szükségessé, hanem fontos kulturális és gazdasági érdekek is. A fenntartást javalló okok közül elegendőnek véljük a következőket felsorolni:

a) A Magyar Nemzeti Múzeum a maga százhusz éves múltjával nem csak egyik legnagyobb kulturális alkotása a magyar társadalomnak, hanem egyben a nemzet kultúrfelsőbbségét és kultúrértékeit mindennél világosabban bizonyító tényező.

b) A Magyar Nemzeti Múzeumban egybefoglalt intézetek a külföldi tudósvilág előtt ezen a néven ismerték és szerezték meg jóhíruket. ... (Itt az akta olvashatatlan.)

d) A Magyar Nemzeti Múzeum eszmei egységének megbontása és történeti nevének eltüntetése — amiben a laikus közvélemény, már az eddigi jelek szerint is a tradíció ellen való cselekvést látna — a Múzeumból kiszakadó új intézetekkel szemben bizalmatlanságot keltené...

e) A Magyar Nemzeti Múzeum egészében is alapítvány természetű intézmény lévén, megszüntetése, illetőleg teljes szétbontása elháríthatatlan jogi akadályokba ütközik.

f) Ez alapítványi természet fenntartása — ismert okokból külpolitikai szempontból is kívánatos.

Mindezeket megfontolva a decentralizáció kérdését helyesen és a történeti fejlődésnek megfelelően megoldhatónak csak úgy tarthatjuk, ha a Magyar Nemzeti Múzeum keretei a főigazgatói állás megszüntetésével egyidejűleg lényegesen kibővítettnek...¹¹ A decentralizáció semmi körülmények között nem lehet pusztán adminisztratív intézkedés, hanem a Magyar Nemzeti Múzeum átszervezését kell maga után vonnia. Majd az átszervezéssel kapcsolatban konkrét javaslatokat tesz: „A Magyar Nemzeti Múzeum régi szervezetének átalakításával a legszorosabb kapcsolatban hajtandó végre a gyűjtési köröknek az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Szervezeti Szabályzatában előírt szabályozása, a helykérdésnek, ha nem is a megoldása, de legalább előkészítése, az építkezési programnak és a magyar nemzeti múzeumi épület megosztási tervzetének kidolgozása, a központi Gazdasági Hivatal kérdése, a Gyűjteményegyetemi szervezet átdolgozása, az egyes múzeumok, illetőleg könyvtár új szervezeti szabályainak megállapítása stb. Mind e kérdések szervesen összefüggének a decentralizációval, ami ezek egyidejű megoldása nélkül nem hajtható végre. A decentralizáció tehát máról holnapra egyszerű adminisztratív intézkedésekkel nem hajtható végre.”¹²

A javaslatot, noha a benne tárgyalt problémák igen időszerűek voltak, Klebelsberg ebben az időben még nem tartotta megvalósíthatónak. Minden valószínűség szerint Klebelsbergnek is megvolt a távolabbi terve a Múzeum átszervezésére, de ezt jobbnak látta későbbi időpontra halasztani. A főigazgatói állás betöltése mellett dönt tehát, s 1923 decemberében, éppen egy évre igazgatói kinevezése után, Hóman Bálintot nevezi ki a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának. (A Gyűjteményegyetem Tanácsa Hóman mellett Horváth Gézá, az Állattár igazgatóját jelölte még, aki az átmeneti időszakban a helyettes főigazgatói tisztséget is ellátta, Horváth azonban eleve elutasította ezt, tudományos munkájára való hivatkozással.)

Hóman kinevezése után hamarosan meg is kezdte bizonyos reformok végre-

hajtását, azokét a reformokét, melyek bevezetése a főigazgatói hatáskört nem haladták meg, s melyek megvalósítása a könyvtár létkérdése volt. Ezekben a munkálataiban lelkes és kitűnően képzett fiatal munkatársa Nyireő István segédkezett. A legelső és legfontosabb feladat a helykérdés megoldása volt. Az Országgyűlés kiküldött bizottsága már 1880-ban helyhiányt állapított meg, ami a világháború alatt és után elviselhetetlen méretűvé fokozódott. Az 1884-ben alakult önálló Hírlaposztály várakozason felüli fejlődése, a zenei gyűjtemény örvendetes gyarapodása, a háború gazdag irodalom- és plakátanyaga, mind csak növelték a könyvtár nehéz gondját. A *Todoreszku—Horváth*, majd az *Apponyi* könyvtár adománya fölötti örömet is megkeserítette az elhelyezés problémája. 1924-ben Hóman sürgős segítséget kért a minisztériumtól, s egyben beterjesztette a válságos múzeumi helyzet megoldására vonatkozó elképzeléseit. A Hóman képviselte koncepció azonban lényegében a Nyireő István által kidolgozott reformjavaslat volt. — Nyireő 1923-ban került az Országos Széchényi Könyvtárba. Visszaemlékezéseiben így idézi felvételét és bemutatkozását a könyvtárban:

„...sorsom bizonytalansága járhatott eszemben, midőn 1923 május elején az Egyetem téren volt egyetemi könyvtárór társammal, Hóman Bálinttal találkoztam — ki azonban már pár hónappal előbb az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója lett. Munkám iránt ekkor is szívesen érdeklődött, és mikor hallotta, hogy még mindég keresztutak tövében ténfergek, megkérdezte nem volna e kedvem új helyén az ő munkatársává szegődni. Természetes, hogy ajánlatának nagyon megörvendtem. Másnap beléptem a kívülről olyan sokszor és annyi szeretettel nézegetett múzeumi palotánk Sándor utcai oldalkapuján.

Balra fordulva lassan mentem végig a folyosón már régebbiről ismert, de feliratok hiánya miatt valójában mindenki előtt oly titokzatos római kövek sorfala közt, melyek ódon hangulatába a földszinti személyzeti lakások konyháinak friss illatai vegyültek. Majd fel jobbra, az ország első könyvtárához nem méltó lépcsőkön és kanyarodókon ama szintoly homályos előtérbe, mit három felirat nélküli nagy ajtó tett rejtelmessé. Ezek egyikén a korábbi járásaimból ismert bejáraton értem ama néptelen hosszú folyosóra, melynek oldalain sötétajtós zárt szekrények rejtgették a jövevények elől ismeretlenül is becsesnek vélt kincseket.

Hóman már várt. Átnézte írásaimat és a kolozsvári Egyetemi Könyvtárnál szerzett tapasztalataim után érdeklődve hangsúlyozta, hogy rá is milyen mély benyomást tett e mintaintézet, úgy a kitűnően megépített házával, mint az ügymenetével. Nagy kárnak vélte, hogy 1899-ben Erdélyi Pálnak, a magyar könyvtárügy úttörő szakértőjének távoznia kellett Pest-ről, hogy az itteni munka lehetősége helyett Kolozsváron létesítsen példás könyvtárat.

Míg gyönyörködve néztem a Könyvtár Széchényi termének nagy festményét, címersoros tölgyfaszekrényeit s a benne levő régi könyvek sorát, egymás után kerültek szóba az e szép rész mögötti szomorú hiányosságok is. A fejlődést most már teljesen megbénító helyhiány, a személyzettel kapcsolatos bajok, a javadalom elégtelensége és egyebek. Tudtuk, hogy mindezek gyors orvoslását az ország mai gyászos helyzete lehetetlenné teszi, de Hóman — mint mondta — elsőrenden a helyhiányon próbál segíteni. A végső megoldást természetesen egy új könyvtárpalota építése adná meg. Ám erre ma még gondolni sem lehet. Arra kért, hogy a nézetem szerinti legsürgősebb teendőkre a helyzet alapos tanulmányozása után tegyek bizalmas javaslatot, mert ő magát nem tartja könyvtári szakembernek. Ő történésznek indult és nagy feladatát e munkatérén látja. Majd jelezte Hóman, hogy a legfontosabb munkahelyre, a Nyomtatványosztályba osztott be, és személyesen vezetett át ennek akkori vezetőjéhez Havrán Dánielhez, akinek jóindulatába ajánlott.

Most először nyílt alkalmam, arra, hogy Országos Könyvtárunk belső terkeit láthassam. Az akkori állapotokról — pár kivétellel nincs képünk. — Megpróbálom hát röviden leírásban pótolni a pótlandókat.

Akkoriban a bejáratú folyosó folytatásában nyíló kétablakos terem (ma tájékoztató szolgálat) többféle feladat betöltésére kényszerült. Ennek legelőkelőbbje a „kutatók” — más névvel a nagy olvasóterembe telepadni nem kívánó főtudósok számára volt rácsos fallal elrekesztve. Kézikönyvtárként mindössze pár szótár állott. — A másik ablaknál a kölcsönző tisztviselő kis asztala állott, kinek elég sok dolga akadt, mivel a könyvtár túl előzékeny adott ki házhoz is könyveket, nem nézve azok értékét. Megtörtént, hogy diákok a kötelesolvasmány-

ként kért Dorottyát Csokonai első kiadásában kapták. A terem szemközti falát elfoglaló teljes szekrényben a kötésre előkészített anyag várta kellő fedezetét. Közül — szintén szekrényben — a könyvtár akkori egyetlen, szerény konyhai külsejű vízcsapja meg kiöntötte rejtőzött. Az ezek előtt húzódott alacsony asztalszekrény pedig a szomszédos Nagyterembe vezető átjárást határolta.

Villanyvilágítás itt épp oly kevés volt, mint a többi termekben. Télen vagy ködös időben sokhelyt még délben sem lehetett látni.

Az innen nyíló Nagyterem volt a Nyomtatványi és Hírlaptári osztályok munkaközpontja. Az északi és keleti falának polcain a betűrendes címtár jórészt már elrongyolódott tokjai sorakoztak. A könyvtár használók megbízhatóbbnak minősülő, vagy inkább kíváncsiabb része (én annak idején nem mertem ezek közé számíttatni) e címtárban is turkálhatott. Mivel a címtár használói (részben személyzethiány miatt is) senki sem figyelte, hanyag kezek a lapok sorrendjét elég gyakran zavarták meg, a tokokat nem a kellő helyre tették vissza stb. Így bárkinek nagy örömet okozhatott, ha rátalált a keresett címre, és kérőlapjára jegyezhetette ennek bonyolult raktári-jel képletét.

Az olyan kutató, aki könyvtárunk másik címtárában, a kevésbé hozzáférhető szakcímtárban kívánt kutató, még nagyobb dzsungelbe tévedt. Ez a szorgalmasan vezetett nyilvánosság ugyanis mintegy 117 alszak a szerzők betűrendjével és ugrószámozással volt írva. A könyvtár fokozódó gyarapodása miatt azonban a rovatok hamar beteltek, s a teleított lapok közé mind több pótlapot kellett ragasztani.

Az ötblakos Nagyterem (ma raktár [régii]) tartalmának élő része az ablakos fülben ült ódon íróasztalok mellett. Ama sorrendben emlitem őket, amint a bemutatkozásomkor találkoztunk. — Legelől a hírlaptáriak három asztalánál Borzsák István, és a már Kolozsvárról ismert kedves Goriupp Aliz, valamint az osztály vezetője és jeles filozófus: Fitos Vilmos ültek. Majd a mozgékony Sikabonyi Antal következett, mindig különleges feladatokkal birkózva. Ez asztalokat a termen átmenők forgalmától rácsfalas és olyan széles asztalszekrények különítették el, amikben és amiken számtalan anyag várt a feldolgozásra. A középső ablak tengelyében a szakcímtár két szekrénye állott, egymásra dűledező s többnyire rongyoshatú nagy köteteivel. Velük szemben a cenki berendezés egyik kedves maradványa: egy kis állóíróasztal. Odébb a Nyomtatványosztály már említett vezetője Havrán Dániel ült, ki e helyről sok mindent szemmel tarthatott.

A terem nyugati és kisebb felét egy magasabb és keskeny ajtós rácsfal választotta el. Jöttek itt ketten dolgoztak: Pánity Vukoszava, ki a plakátok és egyleveles nyomtatványok gondozója lett. Mögötte a terem végén az öreg székelő Garda Samu ült, ki nagy jóakarattal igyekezett a könyvkötéseket intézni, soha senkinek sem ártott és széleskörű műveltségét csak kevesek előtt árulta el.

A következő terem fő gazdája a Zene-osztály volt. Itt rendezgette d'Isoz Kálmán a már tekintélyesre gyűlt kéziratos és nyomtatott anyagát. Munkatársát, Lavotta Rezsőt, jeles zeneszerzőt még Kolozsvárról ismertem. Ott a Zeneiskola igazgatója volt. Hátrább az ablaknál Pukánszky Kádár Jolán tanyázott, főként színesztörténeti munkáival foglalkozva.

A szép Széchényi termen túl, melyben a könyvtár múzeális kincseire kíváncsi látogatók üveg alatt a Corvina maradványait és más kódexeink javát is megtekinthették (az igazgatói munka megzavarásával) a Kézirattár következett, melynek berendezése ma is a régi. A nagy szekrények világos oldalán a Könyvtár korábbi igazgatójának Akantisz Viktor által finoman megrajzolt arcképei sorakoztak. — Itt ismerkedtem meg a természetes és nagy tudású Jakubovich Emillel, a történész Tóth Lászlóval, a költői lelkű Rédey Tivadarral s feleségével, Hoffmann Máriával, meg Bartoniek Emmával.

Egy ajtóval odébb a Levéltári osztály kétblakos terme következett, melynek vezetője Bártfai Szabó László volt, s munkatársai Sulica Szilárd, Zsinka Ferenc és a Kassáról idekerült főlevéltárnok: Czobor Alfréd. A Levéltár anyagának más része a szomszédos folyosón volt elhelyezve, amely falfiókos szekrényeivel inkább hasonlított egy vidéki fűszerüzlethez. — Itt is búsán gondolhattam kolozsvári szép könyvtárunk ezernyi acéldobozokkal berendezett levéltári termeire.

A földszinten akkoriban még több régebbi múzeumi tisztviselő-család lakozott. Lassan költöztek ki. Az egyik helyét — a Todorcsku Horváth könyvtár kapta, s Akantisz Viktor, ki szerény ember és tehetséges rajzművész volt. Az Esterházy utcai oldalon a középső egyablakos helyiséget a kötelempéldányok átvétele birtokolta. Ez volt egyben a dohányzó is, és itt dolgozott az irodalmi lexikonok fíradhatatlan szerkesztője, Gulyás Pál. Meg kell említenem a volt kollegák közül a szelíd Sohár Lajost, Istvánfi Károlyt, meg Eperjesi Jánost. Derék altiszteinkre is szívesen gondolok vissza, főként Sáfára, Morvayra és Krivánra.”³

Nyireő — amint az emlékezéseiből is kitűnik — Kolozsvárról jött, ahol kora egyik legkiválóbb könyvtárosának és könyvtárépítőjének Erdélyi Pálnak — Erdélyi János fiának — a tanítványa és munkatársa volt. Ott szívta magába azt a szellemet, hogy a jó könyvtáros épp úgy feladatának tekinti a könyvtár épületének, berendezésének tervezését, mint a könyvtár adminisztrációs munkáját. A kolozsvári Egyetem Könyvtára korában az ország legkorszerűbben épített és szervezett könyvtára volt (1896-ban Erdélyi Londonban járt a modern könyvtári rendszerek tanulmányozására.) Nyireő István a kolozsvári tapasztalatok birtokában nagy hozzáértéssel és újíto kedvvel kezdett a könyvtár átszervezési munkálataihoz. Szerette volna megvalósítani mindazt, amit Erdélyi Pálnak a kilencvenes évek végén, amikor még ő is az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa volt, nem sikerült.

A Múzeum belső átalakítási munkái 1924-ben kezdődtek. (Állattár.) Ezután következett a könyvtár megmozdulása.

1926. július 5-én a Levéltári Osztály útjára indította az első csomagokat az Országos Levéltár új palotája felé, ahol a miniszter rendelkezése szerint, mint a Széchényi Könyvtárnak kihelyezett osztálya, a gyűjtemény teljes elkülönítésével kapott helyet. A Levéltár — hála a tisztviselők áldozatkész munkájának — két hét alatt át is költözött új helyére 5000 fasciculussal, 1700 fiókkal és 90 ládával.

Ezt követte a Hírlaptár több mint 700 m³-nyi anyagának átszállítása a Festetich-palota istállójából a múzeum épületének második emeletére, — majd 1927 tavaszán az első emeletre. Alig két hét telt el, és ez a költözés is befejeződött. A Levéltár és Hírlaptár megmozdulása azonban csak a bevezetés volt az igazi nagy feladat végrehajtásához, a könyvtár teljes gyűjteményének átcsoportosításához.

A rendelkezésre álló szűk férőhely egyértelműen az anyag célszerűbb elrendezését, a hely racionálisabb kihasználását követelte. Erre azonban csak akkor kerülhetett sor, ha a könyvtár régi s már elavult rendszerét felszámolja, és gyökeres átszervezéssel biztosítja a gyűjtemény további fejlődésének lehetőségét. A munkálatokat úgy kellett szervezni és végrehajtani, hogy noha a minisztérium anyagi támogatása nem maradt el, a legnagyobb takarékossgot szem előtt tartva mind pénzzel, mind hellyel csak igen szűk keretek között mozoghattak.

Az átépítési munkák, az egyes termek, raktárak új berendezéséről most nem szólva, a konkrét könyvtári adminisztráció új módszerének bevezetése alapvető változást jelentett. Mégpedig: megszüntették a már idejétmúlta müncheni szakrendszert, amely a műveket 117 féle osztályba sorolta tudományágak szerint. (Raktározásuk is szakok, azon belül szerzőjük, illetve rendszavuk betűrendjében történt — ami a későbbi szerzemények közéosztását csak nehezítette. Feldolgozásuk pedig szintén szakonként szerzői, vagy ha az nem volt, az első nominativus betűrendjében történt.) Véglegesen elhatározták, hogy a könyvek ezentúl nem szakok szerint csoportosítva rendeződnek, hanem folyószámozással — numerus kurrenssal — kapják jelzetüket, illetve helyüket a raktárban. A számok balról jobbra, felülről lefelé növekednek a raktárakban — ami szintén újítást jelentett az eddig megszokott alulról felfelé (lényegesen nehezkesebb) számozással szemben. Az új számozási rend megoldotta a raktározás problémáját. Míg a müncheni szakokban egyrészt a rétek szerinti megoszlás, másrészt a szakokon belüli betűrend, a raktárak folytonos átrendezését, illetve pótállványok beállítását igényelte, a

numerus kurrens biztosította a raktárak maximális helykihasználását, és egyes gyűjtemények együtt-tartását. Például a világháborús gyűjtemény számára fenntartották 100 000—115 000-ig a számokat.

A müncheni rendszer megszüntetése a katalogizálás új módját is jelentette — természetesen. Szerzői betűrendben változás nem történt, de az első nominatívus helyett a cím első szavát választották rendszóul. Megváltozott a katalógus cédula formája (kisebb lett). A megváltozott katalogizálási rend az olvasótermi könyvtár nyilvántartását és a leltári naplók korszerűsítését is maga után vonta. Ismét Nyireő Istvánt kell idéznünk.

„Az Olvasóteremben elhelyezett 5000 kötetnyi kézikönyvtár gyökeres selejtezésen ment át, a szükségesnek talált harmadrésze a Könyvtár egész anyagának átválogatásával lett lényegesen kiegészítve. A teljes kiépítés után 30 000 kötetre emelkedő kézikönyvtár felállításában az az elv jutott hangsúlyozásra, hogy az Országos Széchényi Könyvtárnak, mint az ország első és műzeális jellegű könyvtárának, elsősorban praesens könyvtárnak kell lennie, azaz könyvanyagát, annak lehető erős védelmére, kikölesönöznie nem szabad. Az olvasótermi könyvek feltűnő piros címkén külön számozással vannak ellátva, a belső táblára ragasztott exlibrissel megjelölt kikölesönzési tilalommal. Egyébként a kézikönyvtár kiválasztása még nem végleges, mert a külföldi újabb tudományos anyag erős kiegészítésre szorul...”

A könyvek, revideálás után szakok szerint a szekrényekben kaptak helyet, a nagyobb sorozatok és folyóiratok a galérián.

Az olvasótermi kézikönyvtár számozása 0-val kezdődött minden esetben, mely az Olvasótermet jelölte. Ezután következő szám a szekrényt, majd ismét a következő a szekrényen belül a polcot, végül az utolsó számjegyek a könyv sorszámát adták. Tehát: 05 327 jelentette, hogy az olvasóterem 5. szekrényében a

harmadik polcon a 27. helyen található a keresett könyv. Lehetőleg egy polcon száznál több mű nem volt.

Az olvasótermi kézikönyvtár nyilvántartására az ún. index-rendszerű katalógus szolgált. Ez egyé-
síteni próbálta a könyvkatalógus és a kartoték-rendszer előnyeit. 40×15 cm nagyságú fémvázaz címtáblák sorozatából állt, melyet könyvszerűen lapozni lehetett. Az egyes címfejeket celofán lemez védte az esetleges elpiszkolódás és gyűrődés ellen. Az olvasótermi asztalok végénél állványokon volt elhelyezve, s a betűrendes címanyag mellett szaksoportosítást is adott. A címhasábokat a címleí-

rásokról az ún. Opalograph készülékkel sokszorosították, ez azonban megfelelő vegyszer híján nem vált be, élete igen rövid volt a könyvtárban.

A racionális elrendezéssel az olvasóhelyek számát is sikerült 72-ről 94-re növelni, s az ablakmélyedések védett asztalait a tudományos kutatók számára fenntartani. A Könyvtár 1927. évi munkálatairól szóló jelentés már az első emelet világításának bevezetését is említi, így az Olvasóterem világítása is — ha még nem is tökéletesen, mert az asztalokra szerelt villanylámpákra csak majd húsz évvel később került sor — megoldódott. Ugyancsak ebben a jelentésben — a nyitvatartás problémája is felmerült. Régi vágy volt a könyvtár délutáni nyitvatartása, eddig azonban a megoldatlan világítás miatt szóba se kerülhetett. A korai zárásnak azonban nem csak a sötétség volt ez egyetlen oka: „... mihelyt megoldódik az inspekciós olvasótermi tisztviselő és altiszt kinevezésének eddig anyagi nehézség miatt el nem intézett kérdése”⁵ — írja a jelentés, akkor majd tovább tarthat nyitva a könyvtár. A nyitvatartás kérdése még évekig visszatérő téma a könyvtár és a minisztérium között. 1929-ben felmerült a vasárnapi nyitvatartás is — ez ellen viszont Hóman tiltakozott.⁶ Általában a múzeumi osztályok — biztonsági okokra való hivatkozással — minden erejükkel a könyvtár estig tartó szolgálata ellen voltak.

Visszatérve azonban a müncheni rendszer felszámolására, ezzel egyidejűleg a könyvtár célul tűzte ki teljes anyagának revízióját, átszámozását és katalogizálását. Ennek végrehajtása a kurrens feladatok mellett olyan óriási megterhelést jelentett a könyvtárnak, hogy nem lehet csodálkozni azon, hogy ezt a tervet csak részleteiben hajtotta végre. A revíziót már 1922-ben megkezdték, hiszen a jelentés szerint: „A folyó munka ellátása mellett megkezdte az intézet a régóta kíváncsolt revíziót, és az elmúlt nyáron a nyomtatványosztályban három tudományszak revízióját ejtette meg”⁷ Ekkor azonban még az átszámozás nem kezdődött. Később már az átszámozással egyidejűleg ejtették meg a megfelelő szak revízióját, de az eredetileg szintén tervbevett hiányok felmérése és azok pótlása ugyancsak elmaradt. Több mint húsz évvel később pótolta a könyvtár ezt a hatalmas munkát, (1952-től kezdve), s hiányzó állományát csaknem 100 000 kiadvány szerzeményezésével egészítette ki.

Az 1926-ban kezdett feldolgozási rendszer egészen 1936. március 15-ig (az adréma megindulásáig) tartott. A numerus kurrens bevezetése és a hozzá kapcsolódó katalogizálási módszer föltétlenül haladást jelentett a müncheni rendszerhez képest. Hátránya azonban ennek is volt: a könyveket sem a raktározásuk, sem a nyilvántartásuk téma, illetőleg tudományszakok szerint nem csoportosította. Főlőseges kitérni akár a tárgyszó- akár a szakkatalógus jelentőségére, arra, hogy enélkül a kutató és a felvilágosító munka megbénul — hiszen ez nyilvánvaló. Igen sajnálatos volt hát, és a későbbi idők számára bizony nagy munkát jelentett ennek a tíz évnek visszamenőleges szakozása, sőt, az adrémozott címleírás már javában folyt, mikor végre a szakozásra és a szakkatalógus felállítására is sor kerülhetett. Ez a hiányosság azonban az elért szép eredményt nem csökkenthette, s az 1928. évről szóló jelentés⁸ végre kimondhatta, hogy az 1926-ban megkezdett átalakítási és átszervezési munkálatok befejeződtek, május első hetében (1928) megnyílt az új olvasóterem. Elkészült az új leltári napló folytatódik a raktári elhelyezés átcsoportosítása és az új beszámolás. A díszművek és editio princeps-ek felállítása még csak folyamatban volt, befejezésére csak a későbbi években került sor.

A reformok végrehajtására és a nagyon szűkre szabott dotáció kiegészítésére megpróbált a könyvtár a saját erejéből is valami lehetőséget teremteni, így fordult érdeklődése a duplumok, illetve azok értékesítése felé. Az ajándék és hagyatéki könyvtárak gazdag anyaga a jelentős forrásmunkákból, de egyébként ritka és becses művekből is sokszor több példányt biztosított a könyvtár számára. Ugyanakkor a piacra kerülő fontos és hiányzó hungaricumok vagy kéziratok meg-(vásárlására pl. *Szendrey Júlia* hagyatéka) nem volt módja. Ezen a tarthatatlan állapoton szeretett volna segíteni a könyvtár, mikor 1924 októberében javaslatot tett az Országos Gyűjteményegyetem Tanácsának a duplumok aukció útján való értékesítésére. *Lukinich* Imre, a könyvtár igazgatója a beadványban komor színnel festi le a könyvtár akkori állapotát:”

„Könyvtárunk súlyos anyagi helyzetét, úgy érzem, fölösleges több szóval a Tekintetes Tanács előtt feltárnom. Csupán röviden kívánok rámutatni a közismert tényekre: könyvtárunk nem pótolhatja régi hiányait. Több száz régi magyar nyomtatvány vár megrendelésre, s erre a pótlásra most kínálkozik alkalom, hogy megannyi értékes magánkönyvtár kerül eladásra nehéz gazdasági viszonyok miatt. Nem vásárolhatunk idegen műveket; még a legszükségesebb lexiconális munkákat sem. Nemhogy új külföldi folyóiratot nem vehetünk, de a meglevő folyóirataink elmaradt évfolyamainak, s a folytatásos művek elmaradt kötetének pótlásáról sem gondoskodhatunk.

A legfontosabb talán a megszállott országrészek nyomtatványainak beszerzése, amely munkákat jórészt anyagi eszközök hiánya miatt jóformán meg sem indulhatott. Mennyi elmaradó legfontosabb könyvtári hivatás, kulturális és történelmi szempontból is!

De az állam támogatása nem elég. A társadalom közömbös, vagy talán áldozatkészsége merült ki.

Azonban a társadalom érdeklődése is talán tápot nyerne, ha látná, hogy mi magunk is igyekszünk magunkon segíteni.

Nem engedhetem meg, hogy nagyszerű könyvtárunk teljes hanyatlása igazgatásom alatt következze be. És pedig akkor, amikor kultúrintézeteinknek, de legelsősorban könyvtárunknak fejlődése mai helyzetünkben olyannyira minden előtt való, szinte nemzetmentő fontosságú.

Ezért kellett az utolsó eszközhöz fordulnom, ahhoz a gondolathoz, hogy a másod-, illetve többpéldányok nagyobbszámú értékesítésével segítsünk magunkon. Az önsegítésnek ez a módja külföldi intézményeknél bevett megoldás...

Ezért javaslom a Tekintetes Tanácsnak az aukción való értékesítéshez és a Lantos céggel történt előzetes megállapodáshoz hozzájárulni méltóztassék.”⁹ (A Lantos cég ajánlata volt a legelőnyösebb.) A Tanács megadta az engedélyt.

A duplumok csere vagy eladás útján való értékesítése már az előző időben is megtörtént, de csak igen szórványosan. Lebonyolításuk meglehetősen nehézkes volt, miután bizottság döntött a kiválasztott művekről, minden esetben a Tanács hozzájárulását is meg kellett szerezni. Hóman Bálint az adminisztráció egyszerűsítésére javaslatot terjesztett be, melyben arra kért a Tanácstól engedélyt, hogy ezentúl a duplumok ne gyűjteményi tárgynak, hanem leltári tárgynak tekintessenek. Így — mint leltári tárgyakat a könyvtár igazgatója, a főigazgató ellenőrzésével, csere ügyletekre a szükségeshez képest felhasználhassa.¹⁰ A Tanács hozzájárult ehhez is, a duplumok értékesítését fontosnak és helyesnek vélték. A nagyobb arányú duplumcsere-akció azonban még később, *Fitz* József idejében (1934 után) bontakozott ki igazán, amikor az Adréma megvásárlásakor a gép vételárának hiányzó összegét is a duplumokból befolyt pénzből pótolták.

A húszas évek megvalósult és meg nem valósult szervezeti és adminisztratív reformok, javaslatok, munkálatai (Zenei gyűjtemény önálló osztállyá szervezése, bélyeggyűjtés, exlibris, arcképgyűjtemény, stb...) után néhány tétlenebbnek tűnő év következik. Elég ennek a korszaknak levéltári anyagát megtekinteni, szembe-

tűnő az „aktaszegénység”. A kultúrkormányzatban bekövetkezett változás, az előző évek nagy erőfeszítései, az országra nehezedő gazdasági válság következményei, mind éreztették hatásukat a könyvtár életében is. Híven tükrözte a könyvtár az ország gazdasági és politikai helyzetét, mint ahogy ez minden időben így volt.

1934-től ismét lüktetőbb élet indult meg a könyvtárban — újabb reformok és újabb szervezések időszaka következik. E későbbi reformokat azonban a húszas évek munkálatai készítették elő.

Jegyzetek

1. OL VKM (MNMT) (= Országos Levéltár. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa.) K 726. 1923/360.
2. OL VKM (MNMT) K 726. 1923/360.
3. Nyireő István kéziratban levő visszaemlékezései.
4. Nyireő István: *OMNM Országos Széchényi Könyvtárának átszervezési munkálatai.* = *Magy. Könyvszle.* U. F. 34. 1927. 234. 235. 1.
5. *Jelentések a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának 1927. évi állapotáról* = *Magy. Könyvszle.* 1928. U. F. 35. 94. 1.
6. OL VKM (MNMT) K 726. 1929/146. OL VKM (MNMT) K 726. 1929/337.
7. OL VKM (MNMT) K 726. 1923/398.
8. OL VKM (MNMT) K 726. 1929/531.
9. OL VKM (MNMT) K 726. 1924/593.
10. OL VKM (MNMT) K 726. 1930/63.

Die Reformbestrebungen der Nationalbibliothek Széchényi in den zwanziger Jahren

É. WITTEK

Die Jahre nach dem ersten Weltkrieg brachten für Wirtschaft und Bildungswesen eine schwere Krise. Die plötzliche Kürzung der staatlichen Zuwendungen stellte die grossen ungarischen Nationalsammlungen, so auch die Széchényi-Nationalbibliothek, vor schwere Probleme. Für die Bibliothek wurde die Raumfrage zum grössten Problem und ihre Lösung somit zur wichtigsten Aufgabe. Die Jahre 1926—1928 waren in der Geschichte der Bibliothek ein bedeutender Wendepunkt. In dieser Zeit wurde auf Vorschlag des ausserordentlich begabten Bibliothekars István Nyireő und später auch unter seiner Mitwirkung in der Bibliothek die Signierung der Bücher nach dem veralteten Münchner System durch die Numerus currens-Aufstellung im Magazin abgelöst. Eine neue Bibliotheksverwaltung wurde geschaffen, die Magazine und Lesesäle umgebaut und neu organisiert und so gelang es, durch rationelle Ausnutzung der vorhandenen Nutzfläche und durch zweckmässige Unterbringung des Bestandes für eine Zeit das Raumproblem, wenn auch nicht zu lösen, so doch hinauszuschieben.

Die endgültige Lösung konnte nur ein neues Bibliotheksgebäude sein.

In dieser Zeit tauchte auch der Gedanke einer Dezentralisierung des Ungarischen Nationalmuseums nach Wissensgebieten auf, die Realisierung jedoch wurde erst Jahrzehnte später durchgeführt. — Damals bemühte man sich in verstärktem Masse zur Erweiterung des eng berechneten finanziellen Fonds durch Verkauf der Dubletten. Zahlreiche, später auch realisierte, bzw. noch nicht realisierte Reformvorschläge wurden in dieser Zeit geboren, der grossen Initiative jedoch folgten tatenlose Jahre, bis Mitte der dreissiger Jahre eine neuer Reformzeitabschnitt anbrach.